

Вікінтас Вайтквявічус

NERIS

Экспедыцыя 2007 г.

Частка I

Летам 1857 г. уладальнік маёнтка Лагойск, прадстаўнік славутага магнацкага роду ВКЛ, граф Канстанцін Тышкевіч (1806–1868) арганізаваў навуковую экспедыцыю па рацэ Віліі.¹ На працягу 38 дзён каля дзесяці ўдзельнікаў экспедыцыі пешшу пераадолелі 47 км, на лодках – астатнія 463 км і ўпершыню зрабілі карту вярхоўяў Віліі (адрэзку даўжынёй 66 км), атлас 12 самых вялікіх яе парогаў, выканалі мноства розных прац па назіранні і вымярэнні ракі. Апрача гэтага, на берагах Віліі яны праводзілі гістарычныя, археалагічныя, этнаграфічныя і фальклорныя даследаванні. Кніга *Wilija i jej brzegi*, надрукаваная ўжо пасля смерці К. Тышкевіча (выдадзена ў Дрэздане ў 1871 г.), належыць да залатога фонду еўрапейскай гістарычнай навукі.

Летам 2007 г., г.зн. праз 150 гадоў, падарожнікі з Літвы і Беларусі паўтарылі шлях экспедыцыі К. Тышкевіча, а больш за дзесяць навукоўцаў, прыняўшых удзел у гэтым падарожжы – географай, гісторыкаў культуры, археолагаў, этнолагаў, фалькларыстаў (д-р Вікінтас Вайтквявічус, Лаўра Валаўскайтэ, д-р Гражына Галубоўская, д-р Філамена Кавалютэ, Інга Каваленкайтэ, Ліна Сакалавайтэ, Юрась Унуковіч, Міндаўгас Чэрняўскас, і пры дапамозе кандыдатаў навук Таццяны Валодзінай, Юліі Гурскай, Людмілы Дучыц, д-ра Дайвы Вайтквявічэне і Андрэя Вайцяховіча), удзялілі сваю пільную ўвагу прыродзе, культуры і гісторыі Віліі. На працягу 28 дзён экспедыцыі пешым ходам было даследавана вярхоўе Віліі – адрэзак даўжынёй 47 км, астатнія 463 км пераадолены на надзіманай, прыстасаванай для васьмі-дзесяці чалавек лодцы. Гэта марудны плавальны сродак, бо нават пры спрыяльных умовах надвор'я вяслюючы экіпаж сплаўляўся з сярэдняй хуткасцю 3,5–4,5 км/г. Адрэзкі паміж месцамі начлегу, якія звычайна вагаліся ад 18 да 28 км, прадвызначалі працягласць працоўнага дня – з 9 да 21 гадзіны, а часам і даўжэй.

Узровень вады ў рацэ напачатку экспедыцыі быў блізкі да сярэдняй нормы летняга перыяду, аднак пасля таго, як экспедыцыя дасягнула Буйвіджайскай станцыі па вымярэнні вады на самай беларуска-літоўскай мяжы (226 км, на правым беразе)², рака штодзень мялела. Таму з'явіліся выдатныя ўмовы для абследавання парогаў, груп камянёў і паасобных валуноў.

¹ Вілія, даўжыня 510 км, правы прыток Нёмана, па-беларуску завецца Вяляля, па-польску – Wilija, па-літоўску – Neris. Вілія працякае па тэрыторыі дзвюх дзяржаў – Беларусі (282 км) і Літвы (228 км).

² Як агульна прынята, пазначаецца адлегласць да вусця ракі.

Надвор’е было пераменнае, дзесяць першых дзён слупок тэрмометра не апускаўся ніжэй +25–30°C. На змену дзённай спёцы прыходзіла начная прахалода. Набліжаючыся да Літвы, спёку на некаторы час змянілі навальніцы і дажджы. Каля Чабішак (75 км, на правым беразе) вандроўнікаў стамляў моцны сустрэчны вецер заходняга напрамку, а ў нізоўях – ізноў ліўні.

Прадстаўленая кніга – гэта публікацыя крыніц, назапашаных падчас экспедыцыі па Віліі ў 2007 г. групай навукоўцаў дзвюх краін пад кіраўніцтвам В. Вайткявічуса. Паняцце крыніц ахоплівае не толькі зафіксаваныя з вуснаў інфарматараў тэксты і зробленыя фотаздымкі, але і тое, што іншымі словамі можна назваць апісаннем працы навуковай групы і справаздачай найважнейшых вынікаў іх эмпірычных даследаванняў (вызначэнне геаграфічнага месцазнаходжання аб’ектаў, назіранні, вымярэнні, матэрыялы археалагічных раскопак і інш.). Навуковыя каментары, што суправаджаюць матэрыялы, дазваляюць зразумець літуаністычнае значэнне сабраных крыніц і іх кантэксты, якія распасціраюцца далёка ад ракі.

Улічваючы геаграфію, культурнае і гістарычнае развіццё, Вілія і ўвесь масіў дадзеных, звязаных з ёй, у кнізе падзелены на сем умоўных адрэзкаў: 1) раён вытокаў; 2) вярхоўе – ад вытокаў ракі да сутокаў з Нарачанкай (366 км, справа); 3) пераходны адрэзак ад вярхоўя да сярэдняга цячэння – ад сутокаў з Нарачанкай да Данюшава (330 км, справа); 4) першую частку сярэдняга цячэння – ад Данюшава да сутокаў з Жэймянай (213 км, справа); 5) другую частку сярэдняга цячэння – ад сутокаў з Жэймянай да Гягужыне (60 км, злева); 6) пераходны адрэзак ад сярэдняга цячэння да нізоўя – ад Гягужыне да сутокаў з Швянтайяй (44 км, справа); 7) нізоўе – ад сутокаў з Швянтайяй да вусця. Першая частка кнігі па выніках экспедыцыі ахоплівае першыя тры адрэзкі ракі.

Кніга па выніках экспедыцыі 2007 г. падобная да твора К. Тышкевіча, бо рака апісваецца паслядоўна, вандруючы па ёй уніз і ўдзяляючы навуковы інтарэс аб’ектам па больш-менш поўным абзацы там, дзе гэтага патрабуе ход выкладання. Аднак тэкст кнігі не паўсюль аднолькавы: у яго выкладанне прасочваецца дадзеныя пра мясціны альбо аб’екты (характарыстыка іх геаграфічнага месцазнаходжання, вымярэнні, апісанне асаблівасцей і іншае), а ў канцы кнігі публікуюцца запісаныя з вуснаў інфарматараў арыгінальныя тэксты на беларускай мове, змест якіх з’яўляецца неад’емнай часткай найважнейшых вынікаў экспедыцыі.

Фальклорныя тэксты расшыфравалі кандыдаты навук Т. Валодзіна і Ю. Унуковіч. Адбор тэкстаў для кнігі і іх кампануюку выканаў В. Вайткявічус. Моўную рэдакцыю тэкстаў (параўнанне расшыфраваных матэрыялаў з гукавымі запісамі) і іх кароткі змест на літоўскай мове падрыхтавала д-р Ніэле Туамене. Тэрміны рыбабоўства і назвы рыб перакласці на літоўскую мову дапамог Рычардас Адамоніс.

Пры падрыхтоўцы вытрымак фальклорных тэкстаў да друку мы зыходзілі з таго, што гэта ва ўсіх адносінах аўтэнтычная крыніца для пазнання мовы і культуры нашых дзён. Часам на першы погляд нязначныя месцы аповядаў інфарматараў і зададзеныя даследчыкамі пытанні дазваляюць вельмі дакладна прасачыць ход дыялогу або, самае галоўнае, накірунак думак інфарматара.

Напісанне кнігі адбывалася праз два гады пасля экспедыцыі на падставе палявых запісаў, тэкстаў інфарматараў, фотаздымкаў, відэазапісаў і асабістых перажыванняў. Назвы

мясцін і асоб на беларускай і польскай мовах у тэксце кнігі транскрыбуюцца па-літоўску, імкнучыся пры гэтым, наколькі было магчыма, зыходзіць з нарматыўных варыянтаў. Іх арыгінальнае напісанне адлюстроўваюць пададзеныя ў канцы кнігі дзвюхмоўныя спісы адпаведнікаў (с. 154–164).

Кіламетраж ракі ўказаны паводле кнігі праф. Чэслава Кудобы *Nerimi* (1985) (пераклад кнігі на беларускую мову *Па Віліі* пабачыў свет у Мінску ў 1992 г.). Геаграфічныя каардынаты мясцін і аб'ектаў пададзены ў кнізе ў фармаце WGS84. Яны былі вымераны ў натуре пры дапамозе прымача *Garmin Legend* (сярэдняя хібнасць 3–5 м).

СПІС ІЛЮСТРАЦЫЙ

1. Тытульны ліст кнігі Канстанціна Тышкевіча
2. Дакладнае месцазнаходжанне магілы Канстанціна Тышкевіча на прыкасцельных могілках у Лагойску не вядома. Аднак нядаўна была знойдзена частка надмагілля, зруйнаванага ў савецкія гады (24 чэрвеня 2006 г.)
3. *Адкрыццё* карты вярхоўяў Віліі ў бібліятэцы Віленскага універсітэта (10 лютага 2005 г.)
4. Падарожжа Я. Чаховіча па Віліі. Адпраўка з Вілейкі (каля 1874–1880 гг.)
5. С. Калупайла (злева), Г. Янайціс (у цэнтры) і А. Сабалыўскас (справа) ля каменя Пейня на Віліі паблізу в. Валюкішкі, Шырвінцкі р-н (1939 г.)
6. Ч. Кудоба (справа) падчас адной з экспедыцый
7. Ля вытокаў Віліі (1968 г.)
8. Археалагічная карта наваколля ракі Віліі-возера Нарач, складзеная ў ходзе экспедыцыі Ф. Пакроўскага 1895 г. (Табліца ўмоўных абазначэнняў: 1) курганная група; 2) гарадзішча; 3) майстэрня па вырабу крэмня; 4) месцазнаходжанне каменнай сякеры)
9. Удзельнікі Дукштанскай экспедыцыі ў Судэрве (1970 г.)
10. І. Станкявічутэ з сябрамі вышукваюць камяні на Віліі паміж Вільняй і Кярнаве (24 верасня 2004 г.)
11. Падчас пратэстнага экалагічнага пахода (1988 г.)
12. Падчас вандроўкі ў Беларусь (21 мая 2006 г.)
13. Экспедыцыя набліжаецца да беларуска-літоўскай мяжы. На першым плане – лодка навукоўцаў (16 чэрвеня 2007 г.)
14. На мелі ля Гягужыне (Кайшадорскі р-н), злева направа: Лаўра, Ліна, Філамена, Гражына, Вікінтас, Інга і Юрась (30 чэрвеня 2007 г.)
15. Флагман літоўскай дэлегацыі: Бірутэ, Віціс, Андрус і Вітаўтас (14 чэрвеня 2007 г.)
16. “Карабель” навукоўцаў у момант адпачынку экспедыцыі (30 чэрвеня 2007 г.)
17. Сем умоўных адрэзкаў Віліі, якіх прытрымліваўся аўтар пры напісанні кнігі
18. Праваднік Віктар Радкевіч (3 чэрвеня 2007 г.)
19. Сцёп-камень, выгляд з поўдня (29 жніўня 2004 г.)
20. Куліна-сосна, выгляд з захаду (29 жніўня 2004 г.)
21. Заходняя частка балота Засцеб’е (3 чэрвеня 2007 г.)
22. Надрэзаны ствол Куліны-сосны і кімсыці ахвяраваная ежа ў выдзеўбанай адтуліне (26 ліпеня 2006 г.)
23. Выступ-ахвярнік Сцёп-каменя (29 жніўня 2004 г.)